

Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos Magyarországon (interjú)

Bevezetés

Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos 1967. április 29-én érkezett Magyarországra, hogy május 2-án elfoglalja szolgálati helyét Budapesten.¹ Vergaut a magyar állambiztonság már a kezdetektől hírszerzőként tartotta számon, ezért a Belügyminisztérium III/II-es, kémelhárító csoportfőnöksége itt-tartózkodása során végig feldolgozás alatt tartotta. A vele kapcsolatba kerülő személyeket ellenőrizték, esetenként büntették is. A legkirívóbb eset Kerényi Mária letartóztatása volt 1970 júliusában. Vergaut ennek kapcsán bűnösnek találták, de diplomáciai megfontolásból nem állították elő. Kiutasítását pedig nem tartották fontosnak, mivel egy hónapon belül amúgy is lejárt volna a mandátuma.²

Vergau a budapesti Nyugatnémet Kereskedelmi Kirendeltség diplomatája volt 1967 és 1970 között. A Magyarországon töltött idő alatt rengeteget tett a két ország közti kulturális kapcsolatok fellendítéséért. Széles körű kapcsolati hálózatot épített ki maga körül, ennek révén igen hasznos információkat gyűjtött hazájának. Magyarországi szolgálata után elismert diplomatává vált, és karrierje ezt követően felfelé ívelt. Tevékenysége gyakran súrolta az illegalitás határát, de ez tette őt igazán hasznossá.³ A vele készült interjút a szerző eredetileg angol nyelven rögzítette, majd magyarra fordította. A visszaemlékezés tematikus jellegű, kifejezetten Vergau magyarországi tevékenységét taglalja, olykor reflektálva az állambiztonsági iratokra.

Interjú Hans Joachim Vergauval (Berlin, 2015. december 3.)

Az első kérdésem az lenne, hogy amikor megérkezett Magyarországra, ez volt-e az első alkalom, vagy már járt korábban államszocialista országban?

1964 januárjában léptem a Külügyminisztérium szolgálatába. Először egy kétéves tréningen vettem részt, amely során Bostonba küldtek az NSZK konzulátusára.⁴ Ezek után hivatásos diplomatává váltam, és Budapest lett az első kiküldetésem célállomása. 1967 áprilisában érkeztem Budapestre,⁵ és – ha jól emlékszem – 1970 augusztusában távoztam.⁶ Ez volt az első alkalom, hogy Magyarországon jártam, de korábban már voltam más keleti országban. Diákként egy csoporttal meghívást kaptam a Szovjetunióba, így láttam Moszkvát és Leningrádot is. Budapestet azelőtt nem ismertem.

Mi volt az első érzése, amikor megérkezett az országba? Nem volt különös a szabad világból belépni a szocialista realizmusba?

Nem én választottam a kiküldetés helyszínét, hanem a minisztérium jelölte ki, hogy hova kell utaznom a feleségemmel. A budapesti megbízatással kapcsolatban kettős érzésem volt. Egyrésztől szerettem, mert diákként marxizmus–leninizmust is tanultam, mivel akkoriban nagyon fontos dolog volt a kommunizmus ismerete. 1954-ben kezdtem tanulni és 1959-ben fejeztem be. Akkoriban mindenki fejében ott volt ez a gondolat, és sokan tanulták nyugaton is. Jogot hallgattam, nem volt kötelező marxizmus–leninizmust tanulnom, de érdekelt. Természetesen az, hogy egy kommunista országban kellett szolgálatot teljesítenem, abban az időben nagyon érdekes feladat volt számomra.

Politikai körökben már a hatvanas évek elején kialakult az a gondolat, hogy fejleszteni kellene a kapcsolatokat a keleti blokk országaival, ez volt a Neue Ostpolitik.⁷ Ez természetesen érdekessé tette számomra a budapesti munkát, ráadásul hallottam, hogy egy gyönyörű város a Duna partján. Másfelől viszont nem voltam túl lelkes, mivel elsőre olyan helyre akartam kerülni, ahol igazi nagykövetség létezik, és tudtam, hogy ott csak egy kereskedelmi kirendeltség működik.⁸ Ilyenformán nem volt túl vonzó számomra, de aztán megérkeztünk, és olyan gyönyörűnek találtuk a várost, amilyennek mondták. Akkoriban Kádár-rendszer volt, amit ismertünk Bonnban, akkori fővárosunkban. Bonnban minden olyan embert, aki a Varsói Szerződés országaiban készült szolgálni, tájékoztatták a politikai környezetről, illetve arról, hogy az állambiztonság mindent lehallgat, és a falakban mindenhová poloskákat helyeznek el. Elmondták nekünk, természetesen nekem is, így ez számomra egyértelmű volt. Amikor megérkeztünk, nem volt lakás számunkra. Akkoriban Budapesten lakáshiány volt... Nagyon nehéz volt házat találni, ezért ahogy előre sejtettük, a Hotel Gellértben szállásoltak el.⁹ Természetesen tudtuk, hogy ez maximum egy hónapig tart csak. Ezután azt mondták nekünk, hogy bonyodalmat okozott nekik lakást találni, nem tudom, hogy kik voltak ők, de egy hivatal volt, aminek az volt a feladata, hogy foglalkozzon a nyugati diplomáttal, természetesen szoros kapcsolatban az állambiztonsággal.¹⁰ Nem érdekes. Azt mondták, hogy odaadják a Grosics-villát.¹¹ A villa a Ménesi út mellékutcájában a Serleg utcában volt. Még a házászámra is emlékeztem. A villát eredetileg a magyar futballhős kapusnak, Grosicsnak adták. Nagyon jó csapatuk volt 1954-ig. 1954-ben Svájcban, Bernben vesztek Németország ellen. Aztán Grosicsnak el kellett hagynia a villát.¹² A villa nagyon rossz állapotban volt, fel kellett újítani. Emiatt – ha jól emlékszem, október végéig – a Hotel Gellértben kellett maradnunk. Áprilistól október végéig. Természetesen a hotel kényelmes volt, de csak egy szobánk volt. Aztán a villa... El kell, hogy mondjam, gyönyörű volt. Sok mindent nem lehetett megvenni, amire szükségünk volt. Az étel rendben volt. Az élelmiszerek sokkal jobbak voltak, mint az NDK-ban, Kelet-Németországban. Jártam ott. Mivel az élelmiszerek jobbak voltak rengeteg keletnémet turista jött a Balatonhoz, ahol volt gulyás, Kelet-Németországban meg semmi. Más területeken viszont, mint például elektromosság, lámpák, üzletek, javításhoz szükséges technikai eszközök, nyílászárók, nagyon bonyolult volt a szükséges cikketek beszerezni. Mindig Bécsbe kellett utaznom, folyamatosan hoztam dolgokat onnan, ezért úgy ismertem Bécset, mint Budapestet.

Mi volt az érzése az emberekkel kapcsolatban? Érezte, hogy egy diktatúrában él?

Igen, természetesen.

Volt önön nyomás?

Rajtam nem, de mindenki máson igen, így az emberek nem mertek politikáról beszélgetni. Április 30-án érkeztünk Budapestre, másnap megnéztük a május elsejei demonstrációt. A kommunista hatalom és Magyarország katonai erejének nagyszabású ünneplése volt ez. Igen.

Egyből éreztük és sejtettük, hogy az emberek kerülni fogják a politikai témákat.

Külsőre, például ruházkodás terén, olyan volt, mint Nyugaton?

Nem túl rossz. Nem túl rossz. Úgy értem, természetesen rosszabb, mint Nyugaton. Azt mondhatom, hogy a kávézóknak, éttermeknek elegáns atmoszférájuk volt. A ruházkodással kapcsolatban szinte semmit sem vettem észre Budapesten, talán azért, mert férfi vagyok. Talán a feleségemnek nem volt eléggé modern, divatos, de én nem tudom. Elmondom általánosságban. A szegénység nyilvánvaló volt. A zsúfoltság nagyon rosszul érintett. A szomszédságunk elszomorított, mert mi egy elegáns villában éltünk, míg a szomszédjainknál egy lakásban legalább három család szorongott. A házak túlzásfoltak voltak emberekkel. Alig volt valakinek autója, de még egy bicikli beszerzése is bonyolult volt, de a ruházkodásról kérdezett, arról nem tudok semmit sem mondani.

Nem igazán. Inkább az általános életszínvonalra lennék kíváncsi.

Evidens volt a szegénység.

Rendben. Azt mondta, hogy a minisztérium küldte Budapestre. Tudja, hogy ki volt az az ember, aki eldöntötte, hogy hol teljesít szolgálatot?

Igen, a személyzeti osztály vezetője. Ez volt a feladata.

Ismerte személyesen?

Természetesen, mindannyian ismertük. A külügyminisztériumunkban nőtt fel és épített fel egy hagyományos karriert.

Mielőtt Magyarországra jött, mi volt a preconcepciója?

Úgy érte voltak-e illúzióim?

Igen.

Realista voltam, és ismertem Kelet-Németországot. Tudtam, hogy milyen az élet a kommunista társadalomban. Találkoztam egy magyar fiatalemberrel, aki Bonnban tanult és Budapestről származott. Nem tudom, mikor láthatta utoljára Budapestet, de azt mesélte, hogy maga a paradicsom. Minden csodálatos volt, és a Gellért Hotel valóban olyan szép volt, mint amilyennek mondták. Nagyon szerettük, és nem gondoltuk, hogy másmilyen lenne. Hadd gondolkodjak. 21 éves voltam, amikor kitört az '56-os forradalom. El tudja képzelni, mit gondoltam akkor? Láttam mindent a tévében, hogyan mérnek vereséget a forradalomra. Milyen spontán, ugyanakkor szervezett, de általánosan véve mégiscsak egy tömegmozgalom volt. Úgy éreztem, hogy a magyarok 70-80%-a az ellenállók mellett állt. Sok ember meghalt, és a szovjethatalom volt jelen. Ezt tudtam előre. Annyira egyértelmű volt a hatalom jelenléte, hogy egy újabb tömegmozgalom elképzelhetetlennek tűnt. Ettől még a magyarok nem változtatták meg a véleményüket, csak az visszaszorult a magánéletbe. Az volt az érzésem, hogy a magyarok 80%-a a forradalom mellett állt, ténylegesen a Szovjetunió és kommunizmus mellett állók pedig kisebbségben voltak. Ez hatással volt a nemzetre és a magánéletre is.

Úgy gondolja, hogy ugyanez volt a hatvanas években?

Mire gondol?

Azt mondta, hogy 1956-ban mindenki a kommunizmus ellen volt.

Nem, csak 80%.

80%. Gondolja, hogy ugyanez volt a helyzet a hatvanas években?

Ezt mondom, annyi változott, hogy az emberek teljesen elbátortalanodtak, és a szovjet jelenlét és hatalom mindennaposá vált. Senki sem gondolta, hogy újra meg lehet csinálni, de ez nem azt jelentette, hogy megváltozott a véleményük. Az volt a benyomásom a magyarokról, hogy depressziósak és magukba fordulóak. Egymás között sokat beszéltek, de tudták, hogy semmit sem tehetnek.

Szeretném megkérdezni, hogy hogyan készült fel a magyarországi kiküldetésre. Volt egy kurzus, vagy valaki, aki felkészítette önt?

Meg kellett tanulnom a két ország második világháború utáni kapcsolatainak történetét, de már tudtam az egészet. A legfontosabb dolog a Hallstein-doktrína volt. Hallott róla?

Igen.

Hallstein 1955-ben a Külügyminisztérium államtitkára volt.¹³ Volt egy nem közismert esemény Moszkvában, hogy visszakapjunk több ezer német hadifoglyot, cserébe mi elfogadtuk, hogy Moszkva elismerte az NDK-t.¹⁴ Másként nem működhetett, de a Hallstein-doktrína kimondta, hogy minden kelet-európai állammal, amely elismeri az NDK-t és diplomáciai kapcsolatot létesít vele, az NSZK felbontja a meglévő kapcsolatait. Ez a politika nagyon sikeres volt 1972-ig, mindaddig, amíg mind a nyugati, mind a keleti államok szükségét nem érezték a diplomáciai alkudozások újrakezdésének. A doktrína miatt csak kereskedelmi kirendeltségünk lehetett Magyarországon. Arra készítettek fel, hogy a kereskedelem mindkét fél számára fontos. Gazdasági szempontból a magyarok erősen érdekeltek voltak a Nyugattal való kereskedelemben. Úgy hiszem, hogy Amerika mellett mi voltunk a második legnagyobb nyugati partnerük.¹⁵ Ez volt az érem egyik oldala, másrészt viszont a Hallstein-doktrína miatt Magyarországnak nem lehetett nagykövetsége Bonnban, és nekünk sem Budapesten. Itt jött a képbe az NDK akarata. Gyűlölték a Hallstein-doktrínát, mert sértette a nemzeti öntudatukat. Ezért azt akarták, hogy gazdasági megegyezéseken túl ne csináljunk semmit Magyarországon, Lengyelországban, Csehszlovákiában és a többi keleti államban. Ez volt a válasz a Hallstein-doktrínára, és ezért különös figyelemmel kísérték a magyarországi kirendeltségünket, ami az Izsó utcában volt, nem messze a Keleti pályaudvartól.¹⁶ Amikor megérkeztünk Budapestre, tudtam, hogy az NDK nem szeretné, ha a kulturális kapcsolatok fejlődnének Magyarország és az NSZK között, de én a kulturális kapcsolatokért voltam felelős. Ez tette számomra érdekessé a munkát.

A munkája során sok emberrel találkozott, így például Kerényi Máriával.¹⁷ Emlékszik rá vagy a kapcsolatukra?

Természetesen. A Kulturális Kapcsolatok Intézetében dolgozott, az irodájuk, ha jól emlékszem, nem volt messze a Külügyminisztériumtól.¹⁸ Ez volt a munkahelye, így ő volt a felelős partner a kulturális kapcsolatok terén. 1967-ben¹⁹ léptem vele kapcsolatba, de csak a Külügyminisztérium protokoll osztályán keresztül érintkezhettem vele. Nem mehettem közvetlenül hozzá, hanem előre kellett időpontot kérnem, és hat hétig várazkodtattak.²⁰ Amikor találkoztunk, kifinomult volt és tökéletesen beszélt németül. Egyből éreztem, hogy többet szeretne elérni a kulturális kapcsolatok terén. Hogy miért? A magyar attitűd ellentmondásos volt, egyrésztől szerettek volna kapcsolatokat nyugati országokkal, különösképp Nyugat-Németországgal, azért, hogy nyugati valutához jussanak. Ez volt az első számú érdek, nem pedig a Beethoven-szimfóniák. Számomra magától értetődő volt, hogy Kerényi ennek szolgálatában áll, és csak addig érdeklik a kulturális kapcsolatok, amíg azok gazdasági hasznot hajtanak. Akkor azt mondtam, hogy csináljunk ösztöndíjakat, nyugatnémet ösztöndíjakat magyar tanulóknak. Ezek után a részt vevő diákok szíve Nyugat-Németország felé fog húzni. Ez egy nagyon erős érdekltség volt Budapesten. Emellett egy kiváló budapesti szimfonikus zenekar vendégszerepelt Hamburgban. Egy nagy koncert, ami érdekessé tette a dolgot. Kerényi azt mondta, hogy dühös a protokoll osztályra, nem azért, mert személyes ellentéte lett volna az ottani emberekkel, hanem az elpocsékolt idő miatt. A második, harmadik találkozás után vártam, és érdekes dolog történt. Azt mondta, hogy ebből elég, találkozzunk valahol máshol. Ez a javaslat Kerényitől érkezett.²¹ Akkor azt gondoltam, hogy ez így rendben van és könnyebb is, de kétségtelen, hogy az állambiztonság ügynöke, máskülönben soha nem lett volna bátorsága ezt tenni. Ismertem annyira a kommunizmust, hogy tudjam ezt.²² A gondolatot átültettük a gyakorlatba, 1967-ben, 1968-ban, 1969-ben szép kávézóban, de mindig más helyen találkoztunk.²³ Tudja, hogy milyen gyönyörűek, például a Gerbeaud. Az együttműködés jó irányba fejlődött. Diák- és koncertcsere-programok, az egyetemek érdeklődtek nyugatnémet könyvadáományok iránt, természetesen a német oldal mindenben a segítségemre volt.

Könyvcsomagokat hoztam, amelyek akár 140 könyvet is tartalmaztak, többnyire német klasszikusokat, de néhány modern dolog is volt köztük, mint például irodalomtörténet. A germanisztikaprofesszorokkal bimbózó kapcsolatot építettem ki, és nemcsak Budapesten, hanem Pécsen, Szegeden és Debrecenben is.²⁴ Nagyon jó érzés volt ezt az egészet megélni. Meglátogattam mindegyikőjüket, néhányuk kedves volt, mások öntudatos kommunisták. Még akik kedvesek voltak, azok sem mertek beszélni az irodájukban, de amikor kijöttek velem parkokba, egyből elmondták az igazi véleményüket. Látja, itt is éreztem a kettőséget. Tudtam, hogy a Külügyminisztérium azt akarja Máriától, hogy ilyen informális módon egyezkedjen velem. Másrészt a magyar tisztségviselők jelentékeny csoportja és a fanatikus kommunistának tűnő állambiztonsági alkalmazottak egy része is mást akart. Nem tudom, hogy valóban fanatikusak voltak-e, de szerintem a karrier érdekében betartották a szigorú szabályokat, és az NDK budapesti szövetségeseivé váltak. Az NDK egyébként felülreprezentált volt Budapesten. Hatalmas nagykövetség és mindenütt titkos rendőrök, akik le akarták bontani az együttműködést. Az én álláspontom szerint e mögött Kelet-Németország állt, de intelligens magyar emberek Moszkvát sejtették. Nem is érdekel, de láttam, és tudom. A mellettem lévő asztaloknál szürke kabátos emberek ültek, és meglepetésemre németül beszéltek. Akik közel sétáltak hozzánk, németül beszéltek.²⁵ Magyarok nem beszéltek magukban csak úgy németül. Többször történtek ilyen dolgok.

Ezek szerint fel tudta ismerni az állambiztonság embereit?

Nem, csak éreztem. Azt is éreztem a Külügyminisztériumban vagy a diplomáciai szolgálatoknál, hogy az emberek megosztottak voltak. Ott voltak az állambiztonság emberei mindenhol, ezért mindenki hithű kommunistaként viselkedett, miközben néhányuk olyan dolgokat tett, amelyek nem feleltek meg az NDK és Moszkva elvárásainak. Ezeknek az embereknek az otthoni igazolás vált a legfontosabbá. Azt hiszem, 1979-ben, nem, 1969-ben volt, amikor szerettünk volna létrehozni egy Berlin-hetet Budapesten, ami azt jelentette volna, hogy Berlin egy zenekarral és egy színházi előadással vendégszerepelt volna. Szerettük volna, ha az emberek megértenék a németeket színházi előadásokon, kabarékon, porcelán- és festménykiállításokon keresztül. Ha jól emlékszem egy 5-6 napos programról volt szó.

Ez volt a Charlottenburg-hét? ²⁶

Őn aztán jól felkészült! Mi Berlin hétnek neveztük, aztán tudja, Berlin akkoriban Magyarországon csak az NDK-t jelenthette. Nem értettem, hogy miért kellett a magyaroknak úgy érteniük, hogy mi Berlin egészéről beszéltünk, miközben egyértelmű volt, hogy csak Nyugat-Berlinről volt szó.²⁷ Nyugat-Berlin nem, nem, mert Berlin Kelet-Németország fővárosa, és semmi egyéb, ezért kénytelenek voltunk Charlottenburg hétnek nevezni. A hét nagy sikert aratott, és a keletnémetek nagyon gyűlölték. Elintézték, hogy a kereskedelmi képviselői főnökömet²⁸ ne hívják meg az eseményre, távol kellett tőle maradnia. Mivel én csak egy kis „szolga” voltam, nem szenteltek nekem nagy figyelmet, így elmehettem. Nagyon vicces volt.

Tudta, hogy magyarországi tartózkodása során végig állambiztonsági megfigyelés alatt állt?

Tudtam, hogy folyamatos megfigyelés zajlik, és azt is, hogy mindent lehallgattak az irodámban és az otthonomban. Tudtam, hogy különböző tendenciák léteztek a rendszerben, néhányan liberálisabban kezelték a kommunista attitűdöt, ha pénzt vagy előnyt hozott, és ezek az emberek nem foglalkoztak azzal, hogy mit szeretne Kelet-Németország. Ők tolerálták a kulturális együttműködést, míg más keményvonalas kommunisták ellenségesen viszonyultak hozzá. Egyvalamit elmondhatok, mindenhol és mindenkinben állambiztonságit gyanítottam, és ha nem ismertem valakit személyesen, és nem tudtam róla, hogy nem csak egy színész, aki félre akar vezetni, akkor roppant

bizalmatlan voltam.²⁹ Kerényi Mária esetében is így jártam el. Semmilyen bizalmas információt nem tudott meg rólam, mert az én szememben ő egy ügynök volt.³⁰

Valójában egyszer sem írt jelentést önről. Többek között ezért is tartóztatták le.

Mária letartóztatása sokkolt, és abszolút nem számítottam rá. Ha jól emlékszem, 1970-ben történt. Épp vakáción voltam a feleségemmel és a lányommal, aki egyébként Budapesten született a Sport Kórházban. Amikor hazaértünk, csörgött a telefon. Bécsből telefonált a DPA³¹ német nemzetközi sajtóügynökség képviselője. Ha jól emlékszem, Gebauer volt a neve. Ő azt mondta, hogy figyeljen, Vergau úr, itt azzal van tele a sajtó, hogy Kerényi Máriát letartóztatták. Nem tudtam róla, mert az ausztriai nyaralás alatt egyáltalán nem olvastam újságot. Ez pont azon a napon történt, amikor letartóztatták, illetve egy nappal később, mert már megjelent a sajtóban. Sokkolt a hír. Gebauer elmondta, hogy egy nagyon rövid cikkben közölték, hogy Kerényi Máriát egy német kémmeleg, Hans Joachim Vergauval való együttműködés miatt tartóztatták le.³²

Az újságcikket az állambiztonság készítette az újságok számára. Szeretném megtudni, hogy mennyit tud azokról az információkról, amiket önről gyűjtöttek.

Nem tudtam mit jelentettek rólam, és azt sem tudtam, hogy fényképekkel is dokumentálták. Sok minden nem tudtam akkoriban.

Például volt egy jelentés, amiben azt írták, hogy áthajtott a piros lámpán, és utána figyelte a forgalmat.³³ Ez csak egy hiba volt, vagy azért tette, hogy ellenőrizze, követi-e valaki?

Becsukom az ablakot. Később láttam a rólam készült magyar és keletnémet titkosszolgálati jelentéseket. Nagy jelentések voltak, már amikor visszatértem Bonnba. Körülbelül harminc oldal volt, amit a keletnémet titkosszolgálat, Stasi gyűjtött rólam. Sok dolog igaz volt, de rengeteg dolog volt különös. Az eset, amit ön említett, akkor történhetett, amikor a személyes barátaimat látogattam meg és próbáltam védeni. Például a Gellért úszómestere, aki biztos nem volt ügynök, vagy akitől a feleségem zongoraórákat vett. Ezek az ismeretségek a legtöbbször a feleségemen keresztül kötődtek.³⁴ Volt még egy család Kecskemétről. Diákok voltak, két fiú és egy lány, együtt éltek, az egyik fiú egyébként már házas volt. Ő a Herendi Porcelángyárban fontos adminisztratív munkát végzett. Mentem meglátogatni őket, ilyenkor persze mindig vittem magammal borokat, tudja, jó dolgokat. Nem volt túl sok pénzük. Amikor hozzájuk mentem, nem akartam, hogy az állambiztonságiak kövessenek, ezért csináltam azt, amit mondott. Sikeres volt, mert sok időbe telt nekik, mire újra megtaláltak, így nyugodtam meglátogathattam a barátaimat. Erre gondoltak ők, volt is rá egy speciális kifejezésük, önellenőrzés.³⁵ Amikor a barátaimat látogattam meg, mindig figyeltem, hogy ki követ, mielőtt beléptem volna az épületbe.

Akkor az igaznak bizonyult, hogy ezeket a manővereket nem véletlenül csinálta.

Természetesen, ha jól emlékszem júliusban történt, Kerényi Máriát letartóztatták, ami egy katasztrófa volt számomra, mert nem tudtam tovább dolgozni. Nem találkozhattam senkivel, mert minden magyar állampolgárnak veszélyes volt velem mutatkozni. A családomat egyből hazaküldtem, mert tudtam, hogy ők is veszélyben vannak. Kivitettem őket a repülőtérré. Ezek a teljesen idióta keletnémet ügynökök még arra is kíváncsiak voltak, hogy mit mondok búcsúzóul a feleségemnek és a kislányomnak. Nagyon kellemetlen érzés volt. Ezek után ők elrepültek, én meg a kocsikkal elindultam hazafelé. Egész úton egy hatalmas fekete autó követett. Mivel rossz irányban haladtam, hirtelen megfordultam, amit nem tudtak követni.³⁶

Nem tudom, hogy emlékszik-e a bejárónőire a Serleg utcai házban.

Erzsikének hívták, a szomszédos házak egyikében lakott. Természetesen jelentéseket kellett rólunk írnia, de nem mondta, nem is mondhatta el, mert bármikor lehallgathattak minket.

Három bejárónője volt.

Az elsőben nem igazán bíztunk meg, soha nem bíztunk rá titkokat.³⁷ Nem emlékszem a nevére. Csak Erzsike nevére emlékszem, ő volt velem akkor is, amikor a feleségem hazautazott, és utána is. ³⁸

Mikor utazott el a felesége?

Júliusban, én pedig augusztusban hagytam el az országot.

Volt egy bejárónője, aki nem jelentett önről. Korábban egy másik nyugatnémet diplomatánál dolgozott.³⁹ Az utolsó alkalmazottja viszont jelentett önről az állambiztonságnak „Anna” fedőnéven.

Mi Erzsikének hívtuk, nem tudom a családi nevét. Július 22-én láttam a hírt az újságban, és augusztusban hagytam el az országot. Másnap, július 23-án mentem be az irodába. A főnökömet már tájékoztatták, és berendelték a külügyminisztériumba, ahol követelték, hogy azonnal távozzak. Azt mondták neki, hogy Vergau egy kém, mire a főnököm, Hardo Brückner azt mondta nekik, hogy Vergau nem az, hanem egy komoly munkatárs, aki hivatalos munkáját végzi, és nem fogja elhagyni az országot, hacsak nem deklarálják, hogy persona non grata.⁴⁰ Ez egy diplomáciai szófordulat volt. A kormányzat indoklás nélkül hazaküldhetett külföldi diplomatát, de ebben az esetben válaszul néhány magyar diplomatát is visszaküldtek volna Németországból, ezt pedig nem akarták. Tudták, hogy a külügyminisztériumunkban az augusztusi visszarendelésem tervbe van véve, ezért úgy döntöttek, hogy maradhatok még egy rövid ideig.

Azt mondta, hogy sokat kellett várni a Serleg utcai házra. Emlékszik arra, amikor még a tatározáskor arra járt?

Nem mentem arra, csak amikor elkészült.

Már majdnem elkészült, csak pár...

Természetesen, mert sok mindent kellett hoznunk Bécsből. Például le kellett mérni az ablakokat. Októberben jártam arra, de nem tudom, miért kérdezi.

Csak azért kérdeztem, mert amikor ott volt, épp munkások dolgoztak az épület homlokzatán, akik valójában lehallgató berendezést akartak elhelyezni, de nem sikerült nekik, mivel ön megjelent.⁴¹ Elmondhatom, hogy a Serleg utcai házat az egész időszak alatt nem sikerült bepoloskázniuk, ellentétben a Gellért Szállóval.

De később azt hiszem, hogy volt.

Talán a legvégén sikerülhetett...

Bejöhetek hozzám villanyszerelés ürügyén úgy, hogy elvágta az elektromos kábelt, aztán jöttek megjavítani. Láttam, hogy lehallgattak, mert voltak információk a keletnémet iratokban. Az volt a nagyon furcsa, hogy miután a feleségem elment, két ember folyamatosan a házzal szemben állt és figyelt. Csak titokban tudtam lemenni, és hallottam, hogy németül beszéltek. Ha a keletnémeteknek sikerült lehallgatni, talán a magyaroknak is. Tartsunk egy kis szünetet!

(Szünet)

Képzeld magad a helyembe! Egy német diplomata Budapesten, aki azért van ott, hogy fejlessze a kapcsolatokat Magyarországgal, mert ez volt a feladatom, a küldetésem. Hallottam, hogy volt egy bizalmas határozat,⁴² amit a központi kommunista bizottság hozott, már nem emlékszem ötven év távlatából a nevére. Nem tudja véletlenül?

Ez a magyar kormány egyik határozata volt, ami a Nyugat-Németországhoz fűződő kapcsolatokat szabályozta.

Az első számú pontja ennek a bizalmas határozatnak az volt, hogy a párt nem kívánta fejleszteni az NSZK-hoz fűződő kapcsolatokat. Rengeteg jól informált embert ismertem, így nem volt szükségem Kerényi Máriára, hogy további információt szerezzek. Az első ember, aki eszembe jut, Rényi Péter⁴³ a *Népszabadságtól*. Ő volt a főszerkesztő-helyettes. Folyékonyan beszélt németül, így könnyedén tudtam vele beszélgetni, és viszonylag gyakran találkoztunk. Hivatalosan elfogadták és tisztelték a kommunista pártban, szóval bármit megtehetett, és így találkozott velem. Természetesen ő is szeretett volna bizalmas információkat megtudni az én irodámról politikai és gazdasági tekintetben. Ezek azért kellettek neki, mert cikket írt a *Népszabadságba*, valamint ő volt a felelős azért, hogy mi kerül bele az újságba, és nem akart lemaradni a *Magyar Nemzetnél* dolgozó barátomtól, Déry Tibortól. Ezek az emberek tudatosak voltak, Rényi Péter pedig valószínűleg igazi, meggyőződéses kommunista volt. Vele kapcsolatban egy érdekesség, hogy a náci időszakban Hamburgban tanult, és a későbbi kancellárral, Helmut Schmidttel járt egy osztályba, tehát ismerték egymást. Egyik nap megjegyzést tett a két ország között fejlődő kapcsolatokról. Aztán Pethő⁴⁴... Vele egy másik napon találkoztam, de ugyanazt mondta, mint Rényi. Mindketten mondták, hogy bizalmas. Akkoriban magyarokkal barátkozni gyakran jelentette azt, hogy segítettél nekik olyan ügyekben, amit nem tudtak maguk elintézni. Ismeri Rényi Péter történetét? Balkormányos nyugati autója volt, egy Ford, de nem vagyok benne biztos, lehet, hogy Audi volt, de azt hiszem, inkább mégis Ford. Először is érdeklődött a német történelem iránt, és szeretett volna új könyveket kapni Bismarckról. Csak Bécsből tudtam hozni neki, ez volt az első dolog, amit onnan hoztam neki, aztán nem is tudom. Mindegy, gyakran kellett gyógyszereket hoznom nyugatról bizonyos embereknek. Elég hosszú út volt. Egyszer Rényinek szüksége volt alkatrészekre az autójához, amiket lehetetlen volt Magyarországon beszerezni. Nekem csak időbe telt, semmi másba, kimentem Bécsbe a Ford ügynökséghez, megvettem és elhoztam. Talán ezek miatt kicsit elmélyült a barátságunk, és ezért beszélt velem nyitottabban, de bizalmasan. Az alapvető tudásom erről a határozatról Rényitől és Pethő Tibortól származott. Aztán a főnököm, Brückner... Amikor bizalmas dolgokról beszéltünk, mindig a közeli parkba mentünk. Minden második nap, függetlenül attól, hogy milyen az idő, mi ott sétáltunk az Izsó utcai parkban.⁴⁵ Azt mondta nekem, hogy a magyar állambiztonság fokozott figyelmet szentel nekünk, és nem tudhatjuk, hogy jelentéseink mekkora hányadát ismerik. Arra is utasított, hogy az újságírók neveit ne írjam bele a jelentéseimbe, illetve az értesüléseikről kérdezzem meg Kerényit is, mert pozíciójánál fogva tudnia kell róla. Aztán találkoztam vele, és tényleg tudta, de csak bizalmasan... Nem hiszem, hogy adott volna jegyzeteket, nem emlékszem rá, de amit mondott, nem jelentett újdonságot számomra. És itt jön a személyes véleményem. Először is, ha ön egy német diplomata, egy egyszerű német diplomata Budapesten, nem természetes, hogy érdeklő egy ilyen anyag? Miért kellett volna ehhez kémkedni? Nevetséges. Ez volt a munkám, még jó, hogy érdekelt a dolog. Teljes mértékben meg vagyok győződve arról, hogy Rényi Péter, Pethő Tibor és a többiek úgy gondolták, hogy ez a Vergau egy megbízható ember, és jó, ha a németek bizalmasan tudomást szereznek a szándékainkról. Csak a keletnémeteknek nem szabadott róla tudniuk, amit meg is értek. Ezáltal persze Moszkvának sem szabadott megtudnia, ezért volt ez az információ olyan bizalmas, de nem velem szemben. Ez talán egy kicsit megmagyarázza, hogy egy olyan ember, mint Rényi Péter, miért adott át nekem ilyen információkat. Kerényi Mária is mesélt nekem erről a határozatról, ekkor hallgatták le valahol, azt hiszem, a Gundelben.⁴⁶ Lehallgatták a magyarok és a keletnémetek, és így

megvolt a bizonyítékuk ellene. A bíróság talán nem tudta, hogy milyen jól voltam informálva, és hogy Kerényi jóformán semmilyen titkot nem tudott nekem mondani. Ha ezt nem tudták, akkor megértem, hogy elítélték, de kegyetlenség volt hét évre börtönbe küldeni egy ilyen apróság miatt. A valódi szándék teljesen más volt ezzel az ítélettel:⁴⁷ az, hogy figyelmeztessék az embereket, milyen következménnyel jár, ha olyan emberekkel találkoznak, mint én.

Ha mai szemmel nézünk erre az ítéletre, akkor valóban kegyetlenségnek tűnik, de ha a korabeli törvényeket vesszük, akkor ez hazaárulás, és életfogytiglani börtönbüntetés járt érte, amin gondolkodtak is.⁴⁸

A szándék nyilvánvaló volt. Kerényinek mindenféle dolgot kellett mondani, hogy nem volt elég figyelmes, és elvesztette az önuralmát. Mindent megbánt. Ez figyelmeztető jel volt mindenkinek, hogy kerülje az ilyen ügyleteket. Intenzíven dolgoztam Bonnban, hogy kiszabadítsam őt a börtönből. Egyfajta barátság volt köztünk, nem több, csak barátság. Szükségem volt segítségre. Ez akkoriban történt, amikor annak az államtitkárnak az asszisztense voltam, aki állandó kapcsolatban állt Willy Brandt kancellárral. Minden gazdasági kontextusban felhoztuk Kerényi ügyét, hátha a kancellár tudna kezdeni valamit a magyarokkal, de nem sikerült. Aztán eljött 1973, amikor Willy Brandt levelet küldött az egyik magas rangú kommunista vezetőnek Wischnewskivel,⁴⁹ aki az SPD színeiben volt parlamenti képviselő. Ez a diplomáciai kapcsolatfelvétellel esett egybe, így ebben az összefüggésben is felmerült Kerényi szabadon engedése. Ez akkor volt, amikor feladtuk a Hallstein-doktrínát, inentől már nem lehetett egy szava sem az NDK-nak. Szabadulása után sajnos nem tudtam segíteni Kerényinek, mert a történetek nagyon megviselték.⁵⁰ Nem tudtam neki semmit sem adni, mert állandóan megfigyelték. Mivel priusza volt, bűnözőként kezelték, nem talált munkát, még a lakásából is kiköltöztették, és egy kisebbbe helyezték át. Akkoriban, ha kiengedtek valakit, se munkát, se lakást nem kaphatott, ezért elköltözött Pécsre. Kiválóan tudott németül, így megpróbált abból megélni, hogy magyarról németre és vice versa fordított. Nyomorúságosnak érezhette ezt az életet, mert egy vagy két éven belül öngyilkosságot követett el.⁵¹ Nem tudom pontosan. Aztán volt egy köztisztviselő álló magyar, Lukács György. Nem akkor, hanem 1990-ben, amikor New Yorkban voltam diplomata, a magyar nagykövetség megkeresett, hogy szeretnének nekem valamit bizalmasan elmondani, szóval odamentem. Azt mondták, hogy Lukács György ragaszkodott ahhoz, hogy rehabilitálják Kerényi Máriát. Nem tudom, hogy Lukács akkor még élt-e, ne is kérdezze, de ami biztos, hogy tett egy kijelentést, miszerint a Kerényi Máriával szemben fogantatott intézkedések megsértették az alapvető emberi jogokat. Ez volt a professzionális diplomata karrierem kezdete, ami sajnos nagyon szomorúra sikeredett.

Azt mondta, hogy próbált segíteni Kerényi Máriának. Úgy tudom, hogy 1973-ban a diplomáciai kapcsolatfelvétellel kapcsolatos tárgyalások legvégén Willy Brandt személyesen kérte Kerényi Mária szabadon engedését.⁵² Mondhatjuk, hogy az ön hatására?

Igen. Úgy értem, hogy a kancellár irodája már torkig volt a folyamatosan érkező kérvényeimmel. Willy Brandt jól ismerte ezt a történetet, mert már korábban küldtem egy levelet Paul Frank államtitkárnak. Aztán mi ketten megírtuk közösen a levelet Wischnewskinek, amit Willy Brandt aláírt. Szóval a levelet, amit Willy Brandt küldött 1973-ban, én írtam, Brandt pedig szignózta.⁵³ Sohasem volt lehetőségem erről beszélni Brandttal vagy Wischnewskivel. Az a levél, amiről beszél, az én munkám volt. Kit érdekelt egy személy, akinek a nevét senki sem ismerte, és négy éven belül amúgy is szabadult volna? Nem, én voltam egyértelműen, aki foglalkozott vele.

Sejtettem, hogy ez az ön hatása volt. Nem tudom, hogy esetleg tudna-e többet mondani Kerényi börtön utáni életéről?

Nézze Nagy úr, én kerültem vele a kapcsolatot, mert tudtam, hogy az csak rosszabbá tenné a helyzetét. Tényleg nem tudtam semmit, de emberek, akiket nem a kirendeltségről vagy a nagykövetségről ismertem, mondták, hogy Pécsre költözött, mert nem talált otthonra Budapesten. Aki ezt mesélte nekem, azt mondta, hogy fordításból próbált megélni, de nem keresett sokat. Nem tudom, hogy emiatt lett-e öngyilkos. Lehet, hogy elege volt az életéből, vagy a betegsége miatt. Talán megérti, hogy miért voltam olyan boldog, amikor kijutott a börtönből. Hálás voltam neki, mert Bonnban engem sikeres emberként tartottak számon. A Charlottenburg-hét, a koncertek, diákcsera-programok. Hálásnak kellett lennem. Az, hogy jól ismertem a kommunizmust, és jó összekötő munkát végeztem Budapesten, egészen az államtitkár-helyettesi pozícióig repített. 1970-ben elkezdődött az igazi Ostpolitik a varsói és moszkvai szerződésekkel. Ez mind az én budapesti sikerem miatt jöhetett létre, és ezt el is ismerték. Paul Frank államtitkárt elkísértem Varsóba és legalább ötször Prágába. Egy nap, 1973-ban, Romániában voltak tárgyalásaink. Amikor beszálltunk az autóba, azt mondta nekem, hogy sajnálom, hogy nincsenek tárgyalások Budapesten, mert vinnélek magammal, és ha nem fogadnának, akkor egyszerűen hazamennék. A mi oldalunkról minden korrekt volt.

Egy utolsó kérdésem lenne, ami politikai jellegű. Sok mindent olvastam a jelentésekben. Ezekben azt írták, hogy SPD-tag volt.⁵⁴ Valóban?

Már amikor beléptem a Külügyminisztérium állományába, akkor SPD-tag voltam, de ez nem számított. A háború utáni német külügyminisztériumban a pártpreferenciák nem játszottak szerepet. A személyes kapcsolatok sem értek semmit. Ez egyedülálló volt Európában. Személyes kapcsolatok egyik külügyminisztériumban sem segítenek az előrejutásban. Miután beléptem a külügyminisztérium szolgálatába, és még mielőtt Magyarországra kerültem, a diplomataakadémián tanultam egy évig, ahol vizsgázni kellett, és kiderült, hogy mely jelöltek alkalmasak. Ültem és protokollokat készítettem. Mi történt? A washingtoni nagykövetségünk fiát elutasították, az édesapa nem tett semmit, nem segített. A szociáldemokráciában, aki elnyerte tiszteletemet, az Willy Brandt volt. Volt egy program, amikor az SPD végérvényesen elfordult a marxista útról. 1965-ben, nem 1966-ban. 1959, ezt a programot 1959-ben hirdették meg.⁵⁵ E nélkül soha nem csatlakoztam volna, mert a marxizmus gazdaságilag működésképtelen.

¹ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. 21. Kérdőív.

² ÁBTL 3.1.5. O-14031/1-2.

³ Nagy, 2016a.

⁴ A Harvard Egyetemen tanult mint attasé. (ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Operatív terv, 1969. április 18.)

⁵ 1967. április 29-én lépte át a magyar határt. Szolgálati ideje 1967. május 2-án kezdődött. (ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Kérdőív.)

⁶ 1970. augusztus 11-én hagyta el véglegesen a Magyar Népköztársaságot. (ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés 1970. augusztus 15.)

⁷ 1961-től Bonn óvatos keleti nyitás politikát folytatott, melynek keretében 1962-től tapogatózó tárgyalások indultak meg a kelet-közép-európai kommunista államokkal, így Magyarországgal is. A hallsteini külpolitikai irányvonal azonban nem változott. A doktrína négy pillérből állt, ebből az első közismert: az NSZK nem létesít olyan állammal diplomáciai kapcsolatot, amely elismeri az NDK-t. Továbbiakban deklarálta az Odera–Neisse-határ és a potsdami határok tarthatatlanságát. Az NSZK részeként tekintett Nyugat-Berlinre, és a német nép egyedüli törvényes képviselőjének tekintette magát. A doktrína mind a négy eleme alapjaiban kérdőjelezte meg az NDK létjogosultságát, ezért azok elfogadhatatlanok voltak a Varsói Szövetség valamennyi állama számára. Békés, 2009: 315.

⁸ NSZK kereskedelmi kirendeltség létezett az országban, melynek létrehozásáról 1963 őszén állapodott meg a két állam. Ez a gazdasági kapcsolatok fellendítése érdekében történt. Békés, 2009: 316.

⁹ Gellért Szálló 414. szoba, melyet az állambiztonság a teljes ott-tartózkodásuk alatt lehallgatott. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Operatív terv, 1967. szeptember 9. és ÁBTL O-14031/1. Jelentés 1967. augusztus 31.

¹⁰ Diplomáciai Testületeket Ellátó Igazgatóság, rövidítve DTEI. Feladatuk az volt, hogy minden tekintetben ellássák a Magyarországon tartózkodó külföldi diplomatákat. Gondoskodtak elszállásolásokról, helyi, magyar

munkaerővel (bejárónő, fűtő) való ellátásukról, természetesen szoros együttműködésben a III. Főcsoportfőnökséggel. Gergely, 1980: 43–44.

¹¹ Budapest, XI. Serleg utca 3.

¹² A Grosics-villa nem az 1954-ben elvesztett világbajnoki döntő miatt, hanem Grosics Gyula 1956-os disszidálása miatt vált lakatlanná. Bocsák, 1986: 68.

¹³ Walter Hallstein, a Német Szövetségi Köztársaság külügyminisztériumának államtitkára 1951–1958. A külügyminiszteri pozíciót a szövetségi kancellár, Konrad Adenauer töltötte be.

¹⁴ Ez az esemény minden bizonnyal az 1955. szeptember 8–13. között lezajlott nyugatnémet–szovjet diplomáciai kapcsolatfelvétel lehet. Német szempontból a legnagyobb érték az volt ebben a szerződésben, hogy a szovjet fogságban lévő német katonák hazatérhettek. Ez azonban nem Hallstein, hanem Konrad Adenauer kancellár érdeme volt. Nagy, 2007.

¹⁵ Vergau magyarországi szolgálata alatt ez valóban így volt. A diplomáciai kapcsolatfelvétel után 1978-ban már az NDK-t megelőzve a második számú kereskedelmi partnerré lépett elő. Az első helyen természetesen a Szovjetunió szerepelt. Schmidt-Schweiser–Dömötörfi, 2014: 23.

¹⁶ Budapest, XIV. kerület, Izsó utca 5. A Német Szövetségi Köztársaság Kereskedelmi kirendeltségének épülete 1964-től. 1973-ban a diplomáciai kapcsolatok felvételétől nagykövetségként funkcionált az egyesülésig. A két német állam egyesülése után 1993-ig a XIV. kerület, Stefánia út 101–103-at., az egykori NDK-nagykövetséget használták. 1993-ban a Magyar Állam visszaadta az I. kerület, Úri utca 64–66. szám alatti ingatlant, ahol napjainkig üzemel a követség (Német Nagykövetség Budapest).

¹⁷ Kerényi Mária hajadon, gyermektelen, egyetemet végzett újságíró volt. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének német referatúráján dolgozott, így kerülhetett kapcsolatba Vergauval. ÁBTL 4.1. A-3213. Kerényi Mária ügye „Vergau”. 1948 és 1952 között az ELTE Bölcsészkarának német szakos hallgatója volt, ennek köszönhetően kiválóan beszélt németül. Az 1956-os forradalom alatt a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (ma: Corvinus Egyetem) tagja volt a Forradalmi Bizottságnak. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. március 10. A forradalom bukása után 1956 decemberében sztrájkra felbujtó röpiratokat terjesztett, valamint egy külföldre jutott kiáltványban kérte a világ diákságát a magyarok megsegítésére. Tevékenységéért 1957. március 11-én őrizetbe vették. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. december 30.

¹⁸ A KKI épülete Budapest, V. kerület, Dorottya utca 8. szám alatt működött.

¹⁹ 1968. december 11-én, Gertrud Roth doktorrá avatásán ismerték meg egymást. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. március 10.

²⁰ A KKI szabályzata szigorú utasításokat tartalmazott a külföldiekkel való kapcsolattartással kapcsolatban annak érdekében, hogy a munkatársak csak ellenőrzött csatornákon érintkezhessenek velük.

²¹ 1969. február 12-én találkoztak először a KKI épületén kívül. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. április 23.

²² Kerényi Máriát pressziós alapon – terhelő bizonyítékok alapján – 1957. március 14-én beszervezték az állambiztonság hálózatához. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. március 10. Érdembeli ügynöki munkát 1968-tól egyáltalán nem végzett. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. február 9.

²³ Többek között a Vörösmarty cukrászdában, az Astoria és a Belvárosi kávéházban találkoztak. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Kerényi Mária önvallomása, 1970. július 20–24.

²⁴ Debreceni látogatásáról, valamint Dr. Némedi Lajossal, a német tanszék vezetőjével folytatott beszélgetéséről az állambiztonság is értesült. Vergau modern, nyugatnémet könyvcsomagot ajánlott az egyetemnek, és meghívta Némedit a Charlottenburg-hétre. Ezt az állambiztonság tiltott propagandaterjesztésként definiálta. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés 1969. szeptember 8.

²⁵ Magyarországon 1956 óta külön szervezeti egység keretében zajlott az összehangolt munka a többi szocialista állambiztonsági szervvel, így a keletnémet Stasival is. Jobst, 2015: 59. A nemzetközi kapcsolattartó egység 1962-től III/4 Tájékoztató, értékelő, nemzetközi kapcsolatok osztálya néven önállósult. Cseh, 1999: 82. A keletnémet titkosszolgálatnál speciális együttműködés alakult ki a nyugatnémet, osztrák, amerikai, angol és francia vonalon, amibe még az operatív intézkedések közös lefolytatása is belefért. Ezenfelül közösen dolgozták fel a kapitalista országokból beutazókat. Jobst, 2015: 60–61. A Stasi és a magyar Állambiztonság több sikeres akciót hajtott végre 1985 előtt, melyek keretében BND-, MAD- és CIA-ügynököket is sikerült lebuktatniuk. Ungváry, 2009: 380. A hatvanas évek végén fokozódott az együttműködés, olyannyira, hogy a Stasi operatív tevékenységet is végezhetett Magyarországon a magyar szervek jóváhagyásával. Slachta, 2016: 133.

²⁶ Charlottenburg Nyugat-Berlin egyik kerülete volt, a róla elnevezett hét 1969. november 10-én, hétfőn kezdődött Budapesten. A rendezvény keretében nyugat-berlini porcelánmanufaktúra tárlatát, festők, grafikusok és szobrászok kiállításait tekinthették meg az érdeklődők. November 11-én este pedig egy kamaraegyüttes hangversennyel szórakoztatta a közönséget. *Népszabadság*, 1969: 4.

²⁷ A hetet reklámozó broszúrán eredetileg a következő szöveg szerepelt: „Mindamellet, hogy Berlin ma természetes hátországától el van választva, mégis állandóan növekszik a színházak és kiállítások látogatóinak száma.” ÁBTL 4.1. A-3213. Kerényi Mária ügye „Vergau”. Ezt a magyar fél elfogadhatatlannak tartotta, mert Berlinre mint egységes egészre hivatkozott.

²⁸ Dr. Hardo Brückner.

²⁹ Bizalmatlanságát egyes állambiztonsági jelentések is méltatták. Távolságtartónak és zárkózottnak tartották. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1967. június 23.

³⁰ Annak ellenére, hogy Kerényi Mária hálózati személy volt, egyetlen esetben sem tett jelentést Hans Joachim Vergauról. ÁBTL 3.1.2. M-31881 „Kelemen Anna” munkadosszié.

³¹ Deutsche Presse-Agentur.

³² Kerényi Máriát 1970. július 14-én a magyar állambiztonsági szervek letartóztatták. 72 órán belül beismerő vallomást tett. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1970. július 27. A hírt 1970. július 22-én közzétették le az újságok. Mindegyik újság ugyanazt a rövid MTI-ismertetőt tartalmazta, melyet korábban a BM-nél szerkesztettek. „A Belügyminisztérium illetékes szervei 1970. július 14-én a Német Szövetségi Köztársaság javára végzett kémkedés alapos gyanúja miatt előzetes letartóztatásba helyezte Kerényi Mária 41 éves budapesti lakost, a Magyar Rádió és Televízió szerződéses alkalmazottját. A nyomozás eddigi megállapításai szerint Kerényi Mária 1968 óta rendszeresen adott át államtitkot képző adatokat a Német Szövetségi Köztársaság egyik vezető beosztású tisztviselőjének, aki státusával visszaélve, kémadatok kiszolgáltatására kérte fel. Kerényi Mária ügyében a vizsgálatot folytatjuk (MTI).” *Népszabadság*, 1970: 8.

³³ A jelentés szerint Vergau indokolatlanul növelte és csökkentette sebességét, sőt még a piroson is áthajtott, majd figyelte, hogy ki követte. ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Figyelés, 1967. július 25.

³⁴ Vergau nem tudott magyarul, ellenben felesége folyékonyan beszélt a nyelvet. ÁBTL 3.1.9. V-158235/2. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1970. szeptember 7.

³⁵ Ez olyan viselkedés, mely során az adott személy azt igyekszik kiszűrni, hogy követi-e illetéktelen személy. Gergely, 1980: 148.

³⁶ 1970. július 22-én 19:20 perckor a figyelők szem elől tévesztették a Március 15. térnél. Egészen éjfélig meg sem találták. ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Figyelés, 1970. július 22.

³⁷ „Márton Irma” fedőnevű ügynök ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Operatív terv, 1967. szeptember 9.

³⁸ Erzsike „Anna” fedőnéven írt ügynökjelentéseket Vergauról és családjáról. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1969. augusztus 29.

³⁹ Korábban Hermann Kersting bejárónője volt. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Vergau levele a DTEI-nek, 1968. február 26.

⁴⁰ A Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium közös döntése értelmében Vergaut hivatalosan nem utasították ki az országból, mivel féltek a német reakcióktól, ráadásul a diplomata mindenképpen távozott volna az év augusztusában. ÁBTL 3.1.5. O-14067. A belügyminiszter levele Benkei András elvtársnak 1970. július 21. Ugyanakkor a Külügyminisztérium 1970. július 22-én behívta Dr. Hardo Brücknert, az NSZK Budapesti Kereskedelmi Képviselőtársaság vezetőjét. Inkább kérték, mint utasították Vergau Bonnba való visszarendelésére. ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1970. szeptember 11.

⁴¹ A Serleg utcai ház tatarozása kiváló lehetőséget adott az állambiztonság embereinek, hogy lehallgatóberendezést helyezzenek el a diplomata leendő házában. Ez azonban meghiúsult, annak ellenére, hogy minden utcát rádióval felszerelt emberekkel figyeltek. Egy elromlott rádióberendezés miatt Vergau észrevétlenül jutott a házhoz, alaposan meglepve a külső falon épp a kábelcsatornát véső technikusokat. Dekonspiráció azonban nem történt. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1967. május 24.

⁴² Ez a határozat a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3235/1969. számú határozata a Magyar Népköztársaság és az NSZK államközi kapcsolatairól. ÁBTL 4.1. A-3213. Kerényi Mária ügye „Vergau”. A dokumentumban deklarálták, hogy a diplomáciai kapcsolatfelvétel még nem időszerű, ugyanakkor a szociáldemokraták balszárnyával jó viszony kialakítására törekedtek. Kulturális ügyek területén nem kívántak államközi megegyezést, de mivel fokozni kívánták a propagandát az NSZK-ban, a viszonzosság elve alapján nem zárkózhattak el teljesen. A Magyarországnak hasznos tudományterületeken pedig szorgalmazták a hazai intézmények nyugatnémetekkel való kooperálását. MNL OL. XIX-A-33-b. 3235/1969. 195. d. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány 3235/1969 határozata a Magyar Népköztársaság és Német Szövetségi Köztársaság államközi kapcsolatairól.

⁴³ Kritikus, újságíró. 1956-tól a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettese. Hermann (szerk.), 1981: 577.

⁴⁴ Pethő Tibor újságíró, a *Magyar Nemzet* munkatársa. ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Feljegyzés, 1967. november 16. A tárgyalt időszakban az Országos Béketanács alelnöke (1968–1973), a Magyar Újságírók Országos Szövetségének alelnöke (1966-tól). A *Magyar Nemzet*-nél 1960-tól főmunkatárs, 1966-tól pedig a szerkesztőbizottság tagja. Markó, 2004: 301.

⁴⁵ A park valószínűleg a Stefánia Park lehet, mely a Zichy Géza utcából nyílik.

⁴⁶ 1969 augusztusában történt. Nem lehet tudni, hogy ez a találkozó hol volt, és miként hallgatták le, de Kerényi Mária vádiratában szerepel. ÁBTL 4.1. A-3213. Kerényi Mária ügye „Vergau”.

⁴⁷ Kerényi Mária elítélésére nem a társadalom előtti példastatuálás miatt volt szükség, mert az újságok csak egy rövid MTI-közleményt hoztak le, és nem is a címlapon. *Népszabadság*, 1970: 8. Ugyanakkor mások is

elkövették retorzió nélkül ugyanazt a bűncselekményt, mint Kerényi, így valószínűsíthető, hogy a lefolytatott per inkább a Varsói Szerződés többi állama felé tett gesztus volt, egyfajta „alibiper”. Nagy, 2016b.

⁴⁸ Kerényi Máriát államtitok tekintetében és rendszeresen elkövetett kémkedés miatt ítélték el, mivel államtitoknak minősülő adatokat szolgáltatott ki egy idegen állam diplomatájának. Mivel fizetséget nem kapott érte, és nem volt ellenséges a szocializmussal, tette nem minősült hazaárulásnak. Ezzel kapcsolatban külön vizsgálat folyt 1969 augusztusában. ÁBTL 4.1. A-3213. Kerényi Mária ügye „Vergau”.

⁴⁹ Hans-Jürgen Wischnewski személye egyfajta különleges kapcsolatként működött az MSZMP és az SDP között. Békés, 2009: 325.

⁵⁰ Kerényi Mária szabadulása után „Vas Júlia” fedőnéven 1974. december 2. és 1977. július 7. között folyamatosan jelentett az állambiztonság számára. Jelentéseit és azok információit kémelhárítási szempontokból általában értékesnek találták. Folyamatosan küzdött a priusza eltörléséért, de ez nem sikerült. ÁBTL. 3.1.2. M-31881/1.

⁵¹ Szabadulása után Budapesten élt és dolgozott, a Ramona Ipari Szövetkezetnél. Mellékállásban magánfordítóként vállalt munkákat, többek között a Fővárosi Levéltárnál. ÁBTL 3.1.2. M-31881/1. Valószínűleg csak így tudta magát eltartani. A legnagyobb fájdalom az volt, hogy amíg priusza van, nem kaphat erkölcsi bizonyítványt, így nem vállalhat értelmiségi munkát sem. ÁBTL 3.1.2. M-31881/1. Jelentés, 1976. augusztus 13. Öngyilkosságára közvetlen bizonyíték nincs az állambiztonsági iratokban. Ugyanakkor feltűnő, hogy munkadossziájában szereplő utolsó jelentésében, melyet 1977. július 3-án adott, még feladattal bízták meg, de annak teljesítéséről már nincs dokumentum. ÁBTL 3.1.2. M-31881/1. Jelentés, 1977. július 7. A dossziét 1977. december 20-án indoklás nélkül lezárták. ÁBTL 3.1.2. M-31881/1. Zárólap, 1977. december 20. Az adatokból arra lehet következtetni, hogy Kerényi Mária 1977 nyarán követhette el az öngyilkosságot.

⁵² Közvetlenül a kapcsolatfelvétel előtt Kerényi Mária szabadon engedését kérte Willy Brandt. Kérése személyes kérésként futott be Magyarországra. Békés, 2009: 327.

⁵³ Ezt a levelet ismerjük úgy, mint Willy Brandt utolsó pillanatban elküldött személyes kérését. Békés, 2009: 327.

⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-167017. Összefoglaló értékelő jelentés, 1971. május 12.

⁵⁵ Az 1959. november 15-i Bad Godesberg-i program. Az SPD ezzel a demokratikus szocializmus útjára lépett, elvetve a marxista tanokat, így a forradalmat és az osztályharcot is. Innentől kezdve nem a kapitalizmus leváltását, hanem annak megreformálását tűzték ki célul. Berman, 2008: 23–24.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.2. Munka dossziék

M-31881 „Kelemen Anna”

M-31881/1. „Vas Júlia”

3.1.5. Operatív dossziék

O-14031/1-2. Hans Joachim Vergau „Sima”

O-14067 Kerényi Mária „Kelemen Anna”

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-158235/2. Kerényi Mária

V-16017 Kerényi Mária

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-A Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek

33-b Kulturális Kapcsolatok Intézete TÜK iratok / NSZK

Sajtó

Népszabadság, 1969

Népszabadság, XXVII. évf., 262. sz., november 11.

Népszabadság, 1970

Népszabadság, XXVIII. évf., 170. sz., július 22.

Hivatkozott irodalom

Békés, 2009

Békés Csaba: Magyarország, a szovjet blokk, a német kérdés és az európai biztonság 1967–1975. In *Kádárizmus – mélyfúrások. Az 1956-os Intézet Évkönyve, 2009*. Szerkesztette: Tischler János. Budapest, 1956-os Intézet. 315–351.

Bocsák, 1986

Bocsák Miklós: *A Grosics-villa titka*. Budapest.

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja 1945-1990. In *Trezor I. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999*. Budapest, Történeti Hivatal. 73–90.

Gergely, 1980

Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, BM könyvkiadó.

Hermann (szerk.), 1981

Ki kicsoda? Életrajzi lexikon magyar és külföldi személyiségekről, kortársainkról. Szerkesztette: Hermann Péter. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Jobst, 2015

Jobst Ágnes: *A Stasi működése Magyarországon*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Markó (főszerk.), 2004

Új magyar életrajzi lexikon, V. kötet. Főszerkesztő: Markó László. Budapest. Magyar Könyvklub.

Nagy, 2016a

Nagy Péter: *Hírszerző vagy diplomata? Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos Magyarországon 1967–1970*. Diplomamunka. ELTE BTK Történelem mesterszak. 2016.

Schmidt-Schweiser–Dömötörfi, 2014

Andreas Schmidt-Schweiser – Dömötörfi Tibor: A magyar–nyugatnémet kapcsolatok dinamikus időszaka: a diplomáciai kapcsolatok felvételétől a határnyitáshoz, 1973–1989. *Külgügyi Szemle*, XIII. évf., 4. sz. 19–43.

Slachta, 2016

Slachta Krisztina: *Megfigyelt szabadság. A keletnémet és a magyar állambiztonsági szervek együttműködése a Kádár-kori Magyarországon 1956–1990*. Budapest, Kronosz Kiadó.

Ungváry, 2009

Ungváry Krisztián: A Kádár-rendszer kémelhárítása In *Kádárizmus – mélyfúrások. Az 1956-os Intézet Évkönyve, 2009*. Szerkesztette: Tischler János. Budapest, 1956-os Intézet. 353–409.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Berman, 2008

Sheri Berman: Understanding social Democracy. Harvard University. http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/conferences/left/left_papers/berman.pdf (utolsó letöltés: 2017. április 3.)

Nagy, 2007

Nagy Zsuzsa: *Egy német diplomata a német–szovjet kapcsolatokról és az újraegyesítésről*. Grotius. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=OTKIVG> (utolsó elérés: 2017. július 09.)

Nagy, 2016b

Nagy Péter: Egy nyugatnémet kereskedelmi tanácsos kapcsolatai Magyarországon az állambiztonság szemével. *Betekintő*, 4. sz. http://betekinto.hu/2016_4_nagy (utolsó letöltés: 2017. június 16.)

Német Nagykövetség Budapest

http://www.budapest.diplo.de/contentblob/3681054/Daten/2701145/Kanzlei_Geschichte.pdf (utolsó letöltés: 2016. január 10.)